

HEGEDŰS IMRE JÁNOS
Krónikás a papírsákban

Erdély, az erdélyiség, a transzszilván művészet, műveltség anyaországi recepciójának állandó hullámláma közismert. Az eufóriás örömet rendszerint a recesszió, az eltúlzott apológiát a szürke közömbösség, ellenszenv, vállveregető lebecsülés követte, követi.

Ezért fontos, ha Erdély belső erőtereinek szellemi sugárzásából születik összefoglaló, értékelő munka. Kántor Lajos, jeles irodalomtörténész, kritikus a kincses város élő, éppen soros lelkiismerete monográfiát írt egyik kor- és sorstársáról, Lászlóffy Aladáról.

Kiegészítő és pontosító feladatot vállalt ezzel Kántor, hisz a Lászlóffy-életművel sokan és sokféleképpen foglalkoztak már. Széles Klára több évtizedes kutatómunkáját két, tekintélyes méretű könyvben (*Lelkünkre így ül ez a kor*, 2005 és *„Mit látsz az íróasztalon?” – Lászlóffy Aladár világa*, 2007) szerkesztette egybe, Pomogáts Béla is jelentős fejezetet szánt Lászlóffynak nagy, összefoglaló munkájában (*Magyar irodalom Erdélyben*, 2010, V. kötet), de a már jóval korábban, 1971-ben megjelent Kántor-Láng-féle *Romániai magyar irodalom 1945–1970* úttörő irodalomtörténeti kézikönyv árnyalt Lászlóffy Aladár arcképet közölt, és a részletkutatásokat elvégző tanulmányoknak se szeri, se száma.

Kivételesen nagy írástudói felelősség és emberi bátorság kellett ezek után ahhoz, hogy az óriási témát a monográfus újból felgöngyölítse, s a vitás, vitatott tényeket, eseményeket újratárgyalja.

Kántor Lajos rendelkezik ezzel a bátorsággal.

Rátermettségén, szakmai tudásán és irodalomtörténeti gyakorlatán túl segíti őt a személyes kapcsolat, a barátság, a közös iskolai és egyetemi évek élménye, a szerkesztőségi viták atmoszférája, Kolozsvár szelleme, a *genius loci*. Olyan belső kohézió tartja össze ezt a nehéz témákkal terhelt monográfiát, amely rendhagyó, amely ritka a műfaj történetében. A monográfia-írók nemigen lépnek ki a hűvös objektivitás bűvköréből, kerülnek a bennfentesség látszatát, és betartják a kötelező „tisztas távolságot” alanyuktól.

Kántor Lajos: *Golyószórásban, repülőszőnyegen. Kettős portré(k) Lászlóffy Aladárral*, Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2012.

Kántor Lajos úgy vállalja a szubjektívizmust, mint a havasi fenyő a szimbiózist környezete növényi vegetációjával.

Már a kezdő sorokban kijelenti, hogy irtózik a „lexikon ridegségű” adatolástól, s mérföldes lépést tesz egy Lászlóffy-verssorról az absztrahált világ felé: „Igazi szülőföldünk egy kor.” Ezzel meghatározta a pontos hullámhosszt, amelyen keresztül az „édes kantiléna” árad, az, amely – legalábbis Áprily óta – az erdélyi költészet fő jellemzője.

S hogy az említett szimbiózist, éppen a kor hajszálgökeire illesztve, kiterjessze, már a legelején Székely János származás-genetikájába csap át, aki ugyancsak Tordán született, és számára is a rettenetes XX. század, a sztálinizmus, a Ceaușescu rémidő a „szülőföldje”.

Így a város, Torda átlényegül, történelemmé lesz, a mongol betörés, a törökdulás, a Rákóczi-szabadságharc, a fejedelmi országgyűlések, a vallási egyenjogúság, a második világháború borzalmának koronatanúja és szenvedő alánya.

S közben az emberek, magyarok, románok, szászok, örmények (Lászlóffy örmény származású) sőt bányászok, a kézműipar remekműveit alkották meg, kereskedtek áruikkal, s verset, regényt írtak (első regényírónk, Jósika Miklós is itt született!), a szellem katedrálisához hordták az alapköveket. A cím – *Golyószórásban, repülőszőnyegen* – ezt a kettősséget hordozza, rejti magában: az első fogalom a kemény, sokszor brutális élet szimbóluma, a második a mesevarázsé, az alkotásé.

Ezzel az érzelmi, gondolati alapozással vág neki Kántor „a boltozatos Lászlóffy-féle szövegépítmény” (Bertha Zoltán) áttekintéséhez.

Nem is baj, ha Bertha Zoltán jelzős szerkezetét megidéztük. A „boltozatos szövegépítmény” olyan zezzugok, bolthajtások, cirádák, timpanonok, tornyok sokaságából áll össze, amely óriási erőpróbara kényszeríti a kutatót.

Kántor tetemrehívással oldja meg a feladatot. Mint koronatanú, olyan forrásokkal rendelkezik, amelyek sehol másutt nem lelhetők fel. Magánlevéltárában őrizi a kortársak, elsősorban Lászlóffy leveleit, megjelent vagy cenzor által halálra ítélt kéziratait, glosszáit, ceruzajegyzeteit. Sokszor megindítóan szépek és személyesek ezek az írások, mint például Lászlóffy levele tanáraihoz és volt iskolatársaihoz 1974-ből, amelyet Kántornak küldött el, neki kellett a huszadik érettségi találkozáson felolvasnia. Irodalmi remekmű, kár lett volna fiókban hagyni. Ugyanezt teszi a *Curriculum*

vitae lírai önéletírásával is, amelyből több rendben, bőven idéz. Prózaírodalmunk gyöngyszeme ez a Lászlóffy-életrajz, önarckép.

A szerző és az alany a Bolyai Egyetemen válnak igazi sorstársakká. Itt, az előadások, a szemináriumok parázs vitáiban, sokszor feszült hangulatban írják bökverseiket, torzóikat, ugrató, ironizáló deák zsenyéiket, rímjátékaikat. Kántor a legközelebbi szemtanú, mondhatni kartávolságról figyelheti meg, miképpen alakul, forr, érik Lászlóffy nem mindennapos tehetsége, milyen irányba keresi a kitörés, a felívelés útjait, módozatait. Mesterpéldája ez annak, hogy tud nyomon követni napról napra egy irodalomtörténész-kritikus vajúdo költőjelöltet. (Csokonai diáktársa, Domby Márton vagy Balassi költő tanítványa és a hagyaték gondozója, Rimay János jut eszünkbe.)

A nagy történelmi korszakhatár őket is determinálja. Lászlóffy Aladár Magyarországon, Budapesten tartózkodik rokonainál, amikor kitör az ötvenhatos forradalom. Megírja nagy verseit (ezeket közli itt Kántor), s ettől a pillanattól nem fér kétség ahhoz, hogy a hazatérő fiatal költő a román párhatalom titkosrendőrségének örökös nagy vadja, kiszemelt célpontja lesz.

Mások számára is elszabadul a pokol. A román hatalomnak kapóra jött ötvenhat, Moszkva áldását adta a fajilag irredentának, fasisztoidnak tartott erdélyi magyarság elleni globális támadásra.

Néhány fejezetben Kántor Lajos megszűnik monográfusnak lenni. Az ötvenes évek végének és a hatvanas évek elejének közléte, irodalma, az alkotás minden formája annyira szövődményes lett Erdélyben, hogy a Lászlóffy-életművet nem lehet csak filológus szenvtelenséggel szemlélni, tárgyalni: irodalom- és kortörténetet kellett írni.

Megkezdődtek a letartóztatások. Bebörtönzik Páskándi Gézát, Dávid Gyulát, Páll Lajost, Varró Jánost, Bodor Ádámot, Palocsay Zsigmondot és másokat.

És akik kívül maradtak a börtönrácsokon?

„Mert csodálkozhat a kortárs, a barát, az utód azon – írja Kántor –, hogy a XX. század (erdélyi) magyar irodalmának két olyan kiváló egyéniségét érintő titkos belügyi iratok kerülnek elő a levéltárból, mint a Szilágyi Domokoséi és a Lászlóffy Aladáréi...”

El lehetne mondani tagadó formában is a fenti kijelentést. Nem csodálkozik az a kutató, aki részleteiben, minden vetületében, félelmetesen obskurus, miazmás valóságában ismeri ezt a kort. Olyan apparátust épített ki, elsősorban az erdélyi magyarság ellen a bukaresti román diktatúra, amely kegyetlen-

ségében és rafináltságában fölért a szovjet KGB-vel. Ez volt a Szekuritáté.

A Szilágyi Domokos-pör már lezajlott a sajtóban, a médiákban, Kántor is felidézi a szomorú tény: diákkori szerelmének, Várady Emesének a kicsapásával, meghurcolásával kényszerítették az ideggyenge, túlérzékeny költőt arra, hogy jelentéseket írjon, hogy ügynök legyen.

Kántor Lajos – a szoros barátság ellenére – a Lászlóffy Aladárt árnyékoló eseményeket sem hallgatja el. Ő „Tamas” fedőnév alatt kényszerült kollaboráns lenni – a maga módján. Úgy jelentett, hogy dicsért. Dicsérve áztatott. És itt ismét szó szerint kell idézni Kántor Lajos szövegét:

„Igaz, hogy Ali barátom („Tamas” fedőnév alatt – amint ezt közel fél évszázaddal később megtudtam a dokumentumokból) folyamatosan igyekezett jó színben feltüntetni engem (meg Szilágyi Domokost, Jancsi Pált, Veress Zoltánt) a belügyes elvtársak előtt, már 1960 júliusától kezdve...”

Szinte senki nem maradt érintetlen. Minél tehetségesebb volt egy írástudó, szerkesztő, egyetemi tanár, annál jobban vigyázott rá a borzalmas, Bukarestből irányított gépezet. Egymásnak ugrasztják a legjobb barátokat, munkatársakat, rokonokat. Arra kényszerítenek felelős értelmiségieket, hogy a mindenható ideológia nevében cikksorozatok, dogmatikus proklamációkat írjanak (Földes Lászlóé volt a legfájdalmasabb), végezzék el a nyilvánosság előtt a kortársak bírálatát; mindennapos volt a kanosszajárás, különben könyörtelenül kidobták az illetőt az állásából; főszerkesztőket váltanak le, antológiákat tiltanak be, s ami a legnagyobb érvágás volt: szétverték, megszüntették Kolozsváron a magyar nyelvű Bolyai Tudományegyetemet. Nincs olyan formája a szellemi, lelki kínzásnak, amit ki ne próbált volna az erdélyi magyarságon, elsősorban az értelmiségen a Szekuritáté.

Ebben a légkörben, ebben a médiumban küzdött emberül – hétrét görnyedve, de összeszorított fogakkal és ököllel – Lászlóffy Aladár művészete, elsősorban a modern szabadvers megszületéséért.

Kiváló krónikása ennek a kornak Kántor Lajos. Olyan műhelytitkokat, olyan apró, stílus- és műfajtörténet számára fontos adatokat, adalékokat közöl, amelyek ezután fognak beépülni a még mindig vajúdo irodalomtörténet-írásba.

A román bolsevizmus, az ötvenhat utáni statáriális hóhérvadás egybeesett Erdélyben a nagy nemzedékváltással. Az első Forrás-nemzedék jelentkezett,

amelynek kétségtelenül Lászlóffy Aladár volt a vezéregyénisége.

Ezt természetesen arra használta föl a titkosrendőrség, hogy szembefordította a két nemzedéket. Az öregek nem voltak fogatlan oroszlánok, olyan ortodox kommunista állt élükön, mint Nagy István, s minden moccnásra figyeltek, ami eltért a marxista-leninista tézisektől. Már az apolitikus magatartás, a meditatív gondolatiság, a lélek belső rezdüléseinek irodalmi jelzése is burzsoá, dekadens elhajlásnak számított.

Lászlóffy Aladárt az államvizsgán elakasztották, nem fogadták el a *Megfogalmazás és költői kép (Irodalomszemlélet)* című államvizsga-dolgozatát, így 1959-ben nem jutott diplomához.

Kántor Lajos feneketlennek tűnő fiókjából előkerült a diplomamunka egy gépelt változata, így annak az elemzését is elvégezhetette ebben a monográfiában.

Idéz egy Panek Zoltán-írásból, aki – Szilágyi Domokosra hivatkozva – ironizál, hogy tudniillik könnyű dolga van Lászlóffy Aladárnak, „mert évekkel ezelőtt egy több hónapos rohamában előre egyfolytában megírta minden versét, ott áll egy papírzsákba zsúfoltan a padláson, amikor közölni akar, csak elővesz néhányat...”

Nos, ez a „papírzsák”, Panek Zoltán epés természetétől függetlenül, nyugodtan lehet metafora vagy szimbólum, az erdélyi művelődési élet újkori története dokumentumanyagának a neve. Ez Kántor Lajos és monográfiájának fő erőssége, ebben a „papírzsákban” csak kevesek tudnak eligazodni, abból megfelelő textust bármikor előhúzni. Így kerül bele a monográfiába Erdély újkori sajtótörténete, az Utunk, a Korunk (Kántor ennek volt évtizedekig a szerkesztője), a Napsugár, a marosvásárhelyi Igaz Szó, a bukaresti Előre viharos szócstái. Aprólékosan, az illetékes személy mindentudásával ír Kántor a könyvkiadók küzdelmeiről, a karátos értékek fölfedezéséről és publikálásáról stb.

És stílustörténetet is fölvezöl. A Lászlóffy-féle szabadvers és prózavers genealógiáját boncolva vissza kellett nyúlnia az avantgárd, a neoavantgárd,

a szürrealizmus és a tárgyias líra forrásmezejére. Olyan sok irányba figyel Kántor, olyan sok kortársának méltatását olvasztja munkájába, hogy narrációjában cserélgetnie kell az egyes szám első személyt a többes szám első személlyel.

Mindez a hetvenes, nyolcvanas évek jellemzője, amikor a Lászlóffy-életmű elérte a legmagasabb csúcsokat. A Pezsgő-díj (1971–1983) évenkénti kiosztása révén kiszabadult a palackból az *Ezeregyéjszaka* meséiből ismert szellem, és példátlan módon megtermékenyítette az egész erdélyi magyar irodalmat.

Ennek a nagy szellemi tornának (és kalandnak) az elmeséléséből tér vissza Kántor tényleges anyagához, alanyához. „Kritikusi gyakorlatom részét képezte Aladár barátom költészete alakulásának nyomon követése” – írja a *Figyelmeztető gongyűtés* című fejezet első bekezdésében.

És ezt cselekszi a továbbiakban. A Lászlóffy-líra és a lírával átítatott próza értékelése, a műfaj- és stílusváltások elemzése szakszerű és példamutató. A barát féltő gondnal, nagy empátiával nyilatkozik az életmű minden rezdüléséről, anélkül, hogy a nepotizmus legkisebb jele mutatkozna. Igazi tudós-érem ez.

És megalkuvást nem ismerve bírál. Ő tudja legjobban, mekkora fontossága van a Bajza József által a reformkorban kiadott jelszónak: „Kritika kell közöttünk.”

A proletárdiktatúra, a proletkult, a személyi kultusz volt a dilettantizmus legveszedelmesebb melegágya, ezt a korábbi történelmi korszakokban talán csak Néro tébolyultsága szárnyalta túl.

Már az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején keletkezett lírai termésből is kirotálja azokat a Lászlóffy-verseket, amelyeket megérintett a métel (írt például harsogó Lenin-ódát!), de az érett, a biztosan verselő barátot is figyelmeztette, ha kliséket gyártott, ha felesleges ismétlések, pufogó szavak, frázisok zavarják meg a különben nagy műgonddal felépített verskatedrálisokat.

S itt figyelhető meg leginkább egy olyan vonás, amely rendhagyó a monográfiaiírók gyakorlatában.

„s fecskék etetnek bogárral megint”

Kántor annyira összeforrott kortársaival ebben a küzdelemben, főleg Lászlóffyval, hogy kénytelen több esetben önmagát idézni, hisz minden lépés, minden fázis krónikása, kritikusa volt a hetvenes, nyolcvanas, kilencvenes években, és később is.

Elvégzi a kanonizálást. Az egész Forrás-nemzedék József Attila bővületében élt, de Lászlóffy Aladár a modern szabadvers erdélyi megteremtője és egyik legnagyobb képviselője az összmagyar irodalomban, ilyen értelemben a Kassák Lajos-féle hagyomány folytatója. Egykoron, az úgynevezett Pezsgődíj kiosztásakor, 1972-ben elmondta Kántor Lajos (s most beépíti összefoglaló munkájába), hogyan, mi módon alkotott barátja: „Lászlóffy költészetének a lényegét érintjük akkor, amikor azt mondjuk, hogy ő nem a hagyományos értelemben épít bizonyos költői helyzetekre, hanem költői helyzetté, illetőleg költészetté a mindenséget emeli...”

A hetvenes évek (1971) című Lászlóffy-kötetet díjazta a zsűri, erről szól a fenti idézet, és ennél fontosabb, helytállóbb és igazabb értékelés, méltatás nem szükséges. Akkor sem, amikor Lászlóffyól már élő klasszikus lett, amikor már valóban „költői helyzetté, illetőleg költészetté a mindenséget emeli”.

És most már csak felsorolásszerűen a további fejezetekről, különben szétfeszíti a bő anyag e jegyzet kereteit.

Ír Kántor Lászlóffy Aladár legendás gyűjtőszemélyéről, kalandozásáról az irodalomtörténet-írás területén (kismonográfiát írt *Szabó Lőrinc költői helyzetei* (1973) címmel, és úgy szembeesíti a kor két költőzsenijét, Szilágyi Domokost és Lászlóffy, hogy Szilágyi kismonográfiáját is elemzi, a félig tudományos, sokkal inkább művészi hevületű esszé-szövegét: *Kortársunk, Arany János* (1969).

Nagyon széles „poétai mezőre” viszi ezzel Kántor Lajos az olvasót, négy zseni (Arany, Szabó Lőrinc, Lászlóffy Aladár, Szilágyi Domokos) izzását, sziporkázó szellemét konfrontálja, illetve olvasztja egybe, s behelyezi az egész komplexumot Erdély újkori irodalmi életébe, ami egészen kivételes, merész, szédítő szellemi kaland. Ráadásul sok szöveghelyen feltételezi az olvasóról ugyanazt a tudást, amivel ő rendelkezik.

S az is kihívás a nem szakműveltségű olvasóval szemben, hogy – Bori Imre, Bányai János és Tolnai Ottó 1969-es kolozsvári látogatása ürügyén – behozza a Délvidék sípszavát, s ennek ürügyén közli talán a legszebb Lászlóffy-verset, amelyet Nagy Albert festőművész emlékére írt: *Fehér kakas a hóhullás-*

ban. Bori Imre szerint – írja Kántor – „Lászlóffy-versben is megszületett a nagy magyar (romániai magyar?) és emberi sorsszimbólum.”

Kántor monográfiájának utolsó fejezetei mozaikokból állanak. Nem is csoda. Lászlóffy élete utolsó két évtizedében a líra, az elbeszélő próza, esszé, a műfordítás, a publicisztika legkülönbözőbb műfajai-ban olyan bőséggel ontja a remekműveket, hogy gondos műelemzésekkel alig követhető nyomon. „Könyvet kellene írni erről” – írja Kántor.

Nem maradnak el a kitüntetések sem, 1998-ban Kossuth-díjat kap.

A bolsevista diktatúra bukását – akárcsak költőtársait – eufóriás örömmel ünnepli, de csakhamar csaldik. Egyrészt a változás felemás volta miatt, másrészt amiatt, mert látta, tapasztalta, hogy a szabadság igencsak hasonlatos a boldogság kék madarához, és Kelet-Európában sem szellemileg, sem lélekben nem voltak eléggé érettek se az öreg, se az új nemzedékek a befogadására. Egymásnak estek az írőcsoportok, az esztétikum és a morál helyett a politikum lett a tét, a konc. Lászlóffy, most már mint kétlaki író (lakáshoz jutott Budapesten) fájdalmasan tapasztalja, hogy az egységesülés helyett a szétesés vészes tünetei jelentkeznek. „Megesszük egymást, mint a farkasok” – mondogatta gyakran.

Mintha szálláshelyét készítette volna elő, könyvet írt a Házsongárdról (művészfotók Kántor Lászlótól), s lírai szövegében megszólítja azokat, akik már elköltöztek.

2009. április 19-én „Lászlóffy Aladár is végleg beköltözött szeretett Házsongárdjába.”

A legjobb barát, e monográfia írója nem tudott részt venni a szertartáson, mert külföldön, Ausztriában tartózkodott.

*

Nem lehet (és nem szabad) egy monográfiát recenzióban megismételni, újairni meg pláne tilos. Az viszont még ide kívánczik, hogy Kántor Lajos újított a klasszikus műfajon, könyve nemcsak monográfia, hanem krónika, műhelynapló, ikerportré, tallózás szépirodalmi és szakirodalmi szövegekben, ideológiai és szellemtörténeti glosszagyűjtemény, tanúvallomás, tetemrehívás és mindenekelőtt szellemidézés.

Lászlóffy Aladár szellemét idézte meg. Egy nagy formátumú tehetség ösrengetegében vágott csapásokat, s rakta ki a jelzéseket azok számára, akik nagy szellemi kalandra vállalkoznak.